

Nederlandse historien

P.C. Hooft , 1642

In 1642 publiceerde P.C. Hooft (1581-1647) de eerste twintig boeken van zijn *Historien*. Veertien jaar lang had hij gewerkt aan deze omvangrijke kroniek over de noordelijke en zuidelijke Nederlanden in de periode 1555-1584. Het waren drie rumoerige decennia, waarin de Nederlandse gewesten in opstand kwamen tegen het gezag van de Spaanse koning. Het noorden verklaarde zich onafhankelijk en richtte een Republiek op; het zuiden kon zich niet ontworsten aan het Spaanse gezag.

Sinds 1555 werden de Nederlanden geregeerd door de Spaanse vorst Filips II (1527-1598). Hij werd gehaat vanwege de financiële verplichtingen die hij de lage landen oplegde en vanwege zijn godsdienstige opvattingen. Ook in de Nederlanden had de reformatie (hervorming) veel invloed: steeds meer mensen gingen over van het katholieke geloof op het protestantse. De katholieke Filips II reageerde keihard: protestanten werden vervolgd door de inquisitie, de katholieke kerkelijke rechtbank. Duizenden 'kettters' stierven op het schavot.

Beeldenstorm

Het verzet groeide. In april 1566 sloten enkele honderden Nederlandse edellieden een verbond tegen Filips II. Geuzen, zo noemden ze zich, een trotse afleiding van het Franse scheldwoord *gueux*: schavuiten, bedelaars. In de zomer sloeg de vlam in de pan. Op het Vlaamse platteland beroofden protestanten katholieke kerken en vernielden daar alle heiligenbeelden. Protestanten waren fel tegen de heiligenverering, die een belangrijke rol speelt in het katholieke geloof. Deze beeldenstorm sloeg al snel over naar Antwerpen en vandaar naar alle uithoeken van het land, in noord en zuid. Binnen enkele weken tijd werd het interieur van 400 kerken kort en klein geslagen en werd verder alles van waarde weggeroofd.

Hooft volgt in zijn kroniek de ontwikkelingen op de voet, zoals in het verslag over de gebeurtenissen in Antwerpen op 20 augustus 1566. Opstandelingen drommen samen voor de kathedraal, die de dag daarvoor ook al bezoek heeft gehad van beeldenstormers. De schout slaagt er niet in de menigte tot bedaren te brengen:

Zo ras was hij niet weg, of het ging er op een zingen van psalmen met luide keel. De schatmeester en regeerders der kerkengoederen, hebbende de heilige beenderen en kleinoden in de paaikamer gelegd, schikken zich ter noorddeure uit. Het geboefte van buiten daarop schiet toe, verkracht die poort en slaat voorts al de andere open. Markgraaf en magistraat op dezen roep begeven zich weder derwaarts, maar schrikkende van de ontallijke toeloop en het gedruis dat ter kerke uitklonk, dachten genoeg te doen te vinden aan het verzekeren van het stadhuis, dat niet onbedreigd bleef. Het gespuis terwijl, zijnde alle rede, ontzag en achterzorg overgekomen, met bijlen, hamers, houwelen in de vuist, aan blutsen, breken en plunderen. Beelden, taferelen, altaren, zonder achting op ouderdom, kunst of kostelijkheid, werden geveld, gekloofd aan stukken en daar heen gesmeten, of voor buit weggedragen, met zo heet een hevigheid en voortslaand een moedwil dat zij voor middernacht zo groot, heerlijk en prachtig gesierd een kerk, als er weinig in Europa te vinden waren, tot een ijdele en akelige romp maakten. Nog kon het hen niet verzadigen. Zij streven door de straten, met barnende kaarsen en het geroofde waslicht in de hand, als bezetelingen of uitgebroken krankzinnigen, schreeuwende *Vive le Geux*, en schenden al wat zij van kruisen of heiligen in het oog krijgen.

Al dit geweld, roven en verwoesten werd bedreven van een honderd wapenloze rabauwen ten hoogste, en een hoop hoeren en jongens, die de Spaanse partij riep, bij de Onroomsen opgemaakt, en door de andere hand gehoord te zijn voor acht of tien stuivers 's daags. Mij, gelijk ik niet ener gemeente van verse en vurige ijver ter godzaligheid zoude toevertrouwen, zich tot dus verfoeilijk een guiterij te versnodigen om goddelijke en wereldlijke wetten met voeten te doen treden, also dunkt niet buiten schijn (wordende onder alle gezindheden eerlozen en vromen gevonden) dat de vuilsten door deze ranken hunne aard hebben getoond, sommigen met dit spel hun ogen geaasd, groeiende in een plaag die zij waanden met de bitterheid van het vervolg bij de geestelijkheid wel verdiend te wezen, anderen geen kommer daar in gezet, hopende dat de ene verwoedheid de andere mat makende, in partijen een verlangen naar gematigde orde mochte baren. (...) Maar deftig zeker droeg zich het gros der Onroomsen, lakende dat een behoorlijk werk onbehoorlijker wijze gewrocht werd.

Hij heeft zijn hielen nog niet gelicht of men begint luidkeels psalmen te zingen. De schatbewaarder en de beheerders van de kerkelijke goederen bergen het heilige gebeente en de sieraden op in het kantoor en maken zich uit de voeten via de noordelijke poort. Het geboefte dat buiten staat, schiet daar vervolgens op af, dringt die poort met geweld binnen en breekt daarna al de andere open. De schout en de stedelijke autoriteiten begeven zich op het horen van dat kabaal opnieuw daarheen. Ze worden echter afgeschrikt door de massale toeloop en het lawaai dat uit de kerk klinkt, en denken de handen vol te hebben aan het beveiligen van het stadhuis, dat ook bedreigd wordt. Het gespuis, gespeend van alle redelijkheid, ontzag en angst voor de gevolgen, is inmiddels gaan rammen, breken en plunderen, bijlen, hamers en houwelen in de hand. Beelden, schilderijen en altaren worden omver getrokken, kapotgeslagen, weggesmeten of als buit meegevoerd, zonder eerbied voor ouderdom, kunstzinnigheid of kostbaarheid. Het gaat gepaard met een zo verbitterde drift en uitzinnige woede, dat voor middernacht een grote, luisterrijke en prachtige kerk, die in Europa nauwelijks zijn weerga kent, veranderd is in een lege, troosteloze ruïne. Maar nog hebben de beeldenstormers hun woede niet gekoeld. Als bezetenen of ontsnapte krankzinnigen stormen ze door de straten, de kaarsen die ze gestolen hebben, nog brandend in de hand. 'Leve de geuzen!', schreeuwen ze, en alles wat zij in het oog krijgen aan kruisbeelden en heiligenbeelden, vernielen zij.

Voor al dat geweld en al die roof en verwoesting waren hooguit honderd mensen verantwoordelijk: ongewapend uitvaagsel met een stel hoeren en soldaten erbij. De Spaansgezinden beweerden dat ze opgehitst waren door de protestanten, en door tussenpersonen waren ingehuurd voor acht of tien stuivers per dag. Maar ik zou een jonge gemeenschap met een vurige geloofsijver niet graag in de schoenen schuiven dat ze zo laaghartig was geweest, anderen op te hitsen tot het met voeten treden van goddelijke en wereldlijke wetten. Onder alle geloofsgroepen vind je, naast vrome lieden, ook mensen zonder eergevoel. Het lijkt me niet onwaarschijnlijk, dat de meest verdorven lieden onder de protestanten met deelname aan de beeldenstorm hun ware aard hebben getoond. Anderen hebben er vervolgens hun ogen mee verzadigd; ze schiepen behagen in dat schouwspel, en vonden dat de Roomse geestelijken, met hun spijkerharde vervolging van andersdenkenden, niet beter verdiend hadden. Weer anderen zouden zich er niet om bekommerd hebben. Ze hoopten misschien dat de waanzin van de protestanten die van de katholieken tot staan zou brengen, zodat in beide partijen een verlangen zou ontstaan naar herstel van de orde. (...) Maar beslist gedroeg de meerderheid van de protestanten zich waardig, en sprak zijn afkeuring uit over het feit dat een behoorlijk werk op onbehoorlijke wijze werd uitgevoerd.

Een magistraal verhaal over de Tachtigjarige Oorlog

Al snel na het begin van de Tachtigjarige Oorlog wilde men de gebeurtenissen op papier vastleggen. In 1571 vroeg de Synode van Gereformeerde Kerken aan Marnix van Sint Aldegonde, steun en toeverlaat van Willem van Oranje, om 'een Historie der dingen, die in sommige jaren herwaarts geschied zijn' te schrijven. Maar kennelijk was de tijd nog niet rijp. Pas in 1595 verscheen een overzicht, van de Haarlemse notaris Pieter Bor. Dit werd al snel gevolgd door Emanuel van Meterens *Historie der Nederlandsche ende haerder Na-buren Oorlogen en Geschiedenissen*.

Maar dat viel allemaal in het niet bij P.C. Hoofts *Nederlandsche Historiën*. Hooft werkte er jarenlang aan maar kreeg het niet helemaal af. In 1642 verschenen de eerste twintig hoofdstukken, van 1555 tot en met de dood van Willem van Oranje in 1584. Hooft nam een auteur uit de klassieke oudheid als voorbeeld: de Romein Tacitus. Hij probeerde alle constructies en zegswijzen uit Tacitus' Latijn in het Nederlands toe te passen. Bovendien wilde hij alles zo beeldend mogelijk verwoorden. Inhoudelijk was hij ook niet gauw tevreden: alle gebeurtenissen werden gereconstrueerd aan de hand van verschillende bronnen. Dit alles leidde tot een magistrale tekst, die echter alleen voor ontwikkelde zeventiende-eeuwers begrijpelijk was. Lezers die het aankonden waren diep onder de indruk.

Uit de *Nederlandsche Historiën* blijkt ook Hoofts' vermogen om verhalen in detail te vertellen en spannende gebeurtenissen breed uit te meten. Zo beschreef hij het beleg van Leiden door de Spanjaarden in 1574. De belegering leidde tot grote hongersnood en een bestuurscrisis in de stad, maar eindigde op 3 oktober met het Leids ontzet - de Nederlandse overwinning wordt nog altijd op die datum herdacht. Willem van Oranje werd van dag tot dag op de hoogte gehouden en zocht koortsachtig naar een manier om Leiden te bevrijden:

In dezen stand der dingen, werd schielijk de Prins getroffen, en terneer geworpen, van een' ziekte, zoo heet en heftig, dat zij, voor pest geoordeeld, zijn eigen hofgezin schuw van hem maakte, en hij zelf hun beval voor smette zich te hoeden. De vinnigheid der kwale had weldige hulp aan het hartzeer, uit inbeelding dat Leiden, op het gijpen leggende, 't onzet niet afwachten zoude.

En terwijl de zaak er zo voor stond, werd de prins plotseling getroffen en neergemaaid door een ziekte die zo koortsachtig en heftig was dat men dacht dat hij de pest had en dat zijn eigen gezin bang was om bij hem te komen en hij het zelf op afstand hield, uit angst voor besmetting. De ziekte werd nog gemener door de pijn die de Prins in zijn hart voelde als hij eraan dacht hoe Leiden, volledig murw, zich voortijdig aan de Spanjaarden over zou geven en redding niet af zou wachten.

De nood werd ondertussen in Leiden inderdaad almaar hoger:

Vele jonge kinderkens werden met paardendarmen gespijst. Soms gaven der enige den geest, in 't trekken aan de ledige borst. Ja, tot meermalen zijn beide, moeder en kind in haar armen, op straat dood gevonden.

Veel jonge kindertjes werden gevoed met paardendarmen. Soms stierven er kinderen terwijl ze melk probeerden te drinken uit de lege borst van hun moeder. Ja, vaak zelfs zijn ze samen, een moeder met een kind in haar armen, dood op straat aangetroffen.

Imitatio

In de *Nederlandsche Historien* werkte Hooft volgens het principe van dat in de renaissance de basis vormde van vrijwel alle kunstvormen. Zijn grote voorbeeld was de Romeinse geschiedschrijver Publius Cornelius Tacitus (ca. 55-120). Net als Tacitus wilde Hooft de gebeurtenissen zo objectief mogelijk weergeven én in een goed verzorgde stijl. Geen dorre opsomming van feiten, maar een boeiend en meeslepend verhaal, waarin zijn eigen mening altijd overduidelijk was.

Zo ook in de passage hierboven. Hooft vindt dat de opstandelingen strijden voor een rechtvaardige zaak. Toch kan hij uitwassen als de beeldenstorm onmogelijk goedkeuren. Grote afschuw heeft hij van de horden vandalen die eeuwenoude beelden vernielen en zich verlagen tot diefstal van kerkelijke eigendommen. Hooft hecht veel waarde aan *law and order*. Hij waarschuwt dat de massa, het 'grauw', zich gemakkelijk laat ophitsen en dus verstandige leiders nodig heeft, anders gaat het fout. Hooft hekelt het Antwerpse stadsbestuur, dat niet opgewassen bleek tegen de situatie, en liever het stadhuis verdedigde dan de kerken te redden. Veel meer te spreken is hij over enkele Hollandse steden waar de autoriteiten plunderingen wisten te voorkomen, soms door hard op te treden, soms door te onderhandelen. In sommige steden deed het gemeentebestuur concessies aan de opstandelingen; zij kregen een kerk toegewezen voor de protestantse eredienst.

Toen Hooft in 1642 de eerste twintig boeken van de *Historien* publiceerde, was de oorlog tegen Spanje nog niet

voorbij. In het zuiden van het land werd nog altijd gevochten. Hooft heeft het einde van de oorlog niet mogen meemaken. Hij overleed in 1647, een jaar voor de Vrede van Munster. Tot zijn dood bleef hij schrijven aan de *Historien*. Hij kwam tot het jaar 1587.

Verder lezen

- De tekst is met aanpassingen overgenomen uit: P.C. Hooft, *Nederlandsche Historien*. Met aantekeningen uitgegeven door Dr. W. Hecker. Dl. 1. Groningen 1843. p. 167-168.
- Een recente bloemlezing uit de *Historien* is: P.C. Hooft, *Nederlandse Historiën*, een keuze uit het grote verhaal van de Nederlandse Opstand, samengesteld, hertaald en toegelicht door Frank van Gestel, Eddy Grootes en Jan de Jongste. Amsterdam 2007.
- Meer informatie over Hooft vind je op de [DBNL](#).
- Over de geschiedschrijving in de Gouden Eeuw: M. Meijer Drees, '16 januari 1643: Uit naam van Frederik Hendrik stuurt Huygens een zilveren kan en schotel aan Hooft als dank voor de Neederlandsche hystoorien'. In: M.A. Schenkeveld-van der Dussen (hoofdred.), *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen 1993. p. 243-248.
- Een fraai geïllustreerd boekje over de beeldenstorm: H. Kaptein, *De beeldenstorm*. Hilversum 2002.
- De eerste twintig boeken van Hoofts *Nederlandsche Historien* zijn naar modern Nederlands hertaald door Frank van Gestel, Eddy Grootes, Jan de Jongste en Arjan van Leuvensteijn en [hier](#) beschikbaar.
- P.C. Hooft (1581-1647) op de website van de [KB](#).
- *Neederlandsche historiën* op [Lezen voor de Lijst](#)

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/nederlandse-historien>